

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Шумила Михайла Миколайовича «Правовідносини у
сфері пенсійного забезпечення в Україні», поданої на здобуття
наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.05 – трудове право;
право соціального забезпечення

Актуальність теми дослідження. Дисертація Шумила М. М. присвячена актуальній темі. В юридичній науці в цілому і окремих її галузях, мабуть, немає більш дискусійного питання, ніж питання про сутність і особливості правових відносин. Це пояснюється тим, що проблема правових відносин взагалі є кардинальною для правової теорії, і, крім того, дає уявлення про предмет відповідної галузі. Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення ще не були предметом окремого комплексного дослідження. Тому звернення до такої теми, безперечно, заслуговує схвалення.

Дисертація містить теоретико-методологічні положення і принципи, вироблені сучасною вітчизняною й зарубіжною юридичною доктриною щодо права на пенсію, що підтверджує її нагальність.

Новизна дисертації здобувача насамперед виявляється в тому, що в українській науці права соціального забезпечення вона є першим спеціальним комплексним дослідженням теоретичних і практичних проблем правовідносин у сфері пенсійного забезпечення.

У процесі дослідження дисертантом розроблено, сформульовано й подано на захист низку самостійних висновків, положень і пропозицій, які є новими або мають елементи новизни, становлять теоретичний і практичний інтерес.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, є теоретично

обґрунтованими, що забезпечується застосуванням раціональної сукупності сучасних загальнонаукових та спеціальних методів і прийомів наукового пізнання, інтегрованістю авторських положень та висновків у систему наукових знань сучасної науки права соціального забезпечення. Зокрема, слушною є позиція Шумила М. М., що в процесі цього наукового пошуку соціологічний підхід займає домінуюче, визначальне місце, але не є єдиним, оскільки для досягнення всебічності дослідження, високої якості наукових висновків та формулювання нового знання не можна обмежуватися одним підходом. Комплексне використання основних методів наукового пізнання дозволило всебічно розглянути теоретичні та практичні проблеми та сформулювати пропозиції щодо удосконалення правових норм із урахуванням потреб практики.

Шумило М. М. виявив належний рівень знань юридичної літератури, нормативно-правового матеріалу, правозастосовної практики, знайшов низку дискусійних проблем, що підлягають осмисленню і відповідному їх вирішенню. При цьому заслуговує схвалення використання здобувачем наукової літератури з філософії, філософії права, економіки, логіки, психології, методології права. Для підтвердження наукових висновків дисертант наводить приклади із судової практики, результати соціологічних досліджень. Значним підґрунтям для теоретичних досліджень стали рішення Конституційного Суду України, адміністративних судів, узагальнення судової практики з пенсійних справ Вищого адміністративного суду України, рішення Європейського Суду з прав людини в частині порушення Україною права на пенсію своїх громадян.

Об'єкт (правовідносини у сфері здійснення особою права на пенсію в Україні) і предмет (теоретичні, методологічні та практичні проблеми правовідносин у сфері пенсійного забезпечення) дисертаційного дослідження визначені відповідно до встановлених вимог та дозволяють у достатньому обсязі проаналізувати відповідні проблеми.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації обумовлена метою, об'єктом і предметом дослідження. Дисертаційна робота Шумила М. М. викладена українською мовою на 680 сторінках друкованого тексту і складається зі вступу, чотирьох розділів, які містять п'ятнадцять підрозділів, висновків і списку використаних джерел (786 найменувань). Все це дозволяє провести ґрунтовне комплексне наукове дослідження і охопити ключові питання за предметом дослідження.

Так, у першому розділі дисертаційної роботи піднімається низка теоретичних питань, які виступають підґрунтям дослідження і стосуються визначення таких категорій як «пенсія», «пенсійні правовідносини», «правовідносини у сфері пенсійного забезпечення». Автором розглядаються різні точки зору на визначення цих категорій і надається своє бачення цих понять одночасно із виведенням системно-структурних зв'язків цих категорій у побудові системи правовідносин. Заслуговує на увагу розмежування дисертантом понять «достатній життєвий рівень» і «гідний життєвий рівень» (стор. 155 дисертації), коли він слушно підкреслює, що достатній – це той, що дозволяє людині вижити, а гідний – це той, що дозволяє людині не просто вижити, а жити і реалізовувати у повному обсязі свої права й обов'язки. Цілком обґрунтованими є виділені автором принципи сучасної державної політики у соціальній сфері (стор. 156 дисертації).

У другому розділі роботи дисертантом розглянуто правовідносини у пенсійному забезпеченні з позицій системного підходу. Здобувач слушно розглядає правовідносини крізь призму теорії систем, визначає їх внутрішньосистемні, міжсистемні та зовнішньосистемні зв'язки. На основі цього визначається система пенсійних правовідносин, пенсійне забезпечення як складна багаторівнева система.

Третій розділ дисертації присвячений дослідженню структури всіх видів правовідносин у пенсійному забезпеченні, а саме: пенсійно-страхових, процедурно-організаційних, пенсійно-забезпечувальних, процесуально-захисних і виконавчих (постпроцесуальних) правовідносин.

У четвертому розділі дисертації розглядаються проблеми застосування пенсійного законодавства. Зокрема, досліджуються роль Конституційного Суду України у застосуванні пенсійного законодавства, значення рішень Європейського Суду з прав людини під час реалізації права на пенсію, роль адміністративної юстиції.

Заслуговує схвалення полемічність викладу матеріалу, зваженість і обґрунтованість власної позиції. Стиль викладення матеріалу у дисертації – науковий, виважений і чіткий, мова доступна, зрозуміла. Дисертант не тільки розкриває теоретичні та практичні проблеми правовідносин у пенсійному забезпеченні, досліджує їх, але й визначає шляхи їх вирішення у вигляді слушних, конкретних науково-обґрунтованих пропозицій до чинного законодавства України.

Серед положень та висновків, що заслуговують на особливу увагу, варто відзначити наступні:

Відмінною особливістю дисертаційної роботи Шумила М. М. є та, що в ній опис результатів супроводжується чіткою і обґрунтованою прив'язкою конкретних проблемних питань наукового дослідження до окремих методів наукового пізнання. Автор цієї роботи, по-перше, підтверджує свій високий рівень підготовки, здійснюючи достатньо складні пізнавальні операції, що дозволяють поглянути на своє дослідження ніби збоку; по-друге, доводить, що його розробка оригінальна не лише предметом, положеннями, що виносяться на захист, а й підходом до досягнення практичних і доктринальних результатів, тобто обраною автором методологією; по-третє, перевіряє результативність досягнення мети.

Слушним є сформульоване дисертантом наукове положення, що складає елемент новизни, щодо комплексу правовідносин у сфері пенсійного забезпечення. В запропоновану автором концепцію логічно ув'язується висновок про поділ цих правовідносин на дві групи: основні та додаткові (стор. 610 дисертації).

Заслуговує схвалення сформульоване Шумилом М. М. визначення системи пенсійних правовідносин як різновиду складної, багаторівневої, взаємозалежної та взаємопов'язаної соціально-правової системи, елементами якої є пенсійні правовідносини як системи нижчого рівня, метою яких є реалізація правоздатною особою права на певний вид пенсії (стор. 612 дисертації).

Інтерес до цієї роботи, як до здобутку науки, додає апелювання автора протягом усього дослідження до того, що пенсійне забезпечення є складною багаторівневою системою економіко-правових зв'язків, класифікованих залежно від того, яку комунікаційну функцію вони виконують, на: внутрішньосистемні, міжсистемні, зовнішньосистемні правові зв'язки.

Цілком слушною є точка зору дисертанта про те, що головна проблема та недолік сучасних досліджень у сфері пенсійного забезпечення полягає в тому, що автори ігнорують економічні аспекти і займаються виключно і здебільшого питанням юридичної техніки (стор. 124 дисертації). Тому імпонує те, що Шумило М. М. обґрунтовує природу права на пенсію крізь призму економіки (стор. 114–121 дисертації). Економічний аналіз права дозволяє виявити вплив законодавства, судової практики на економічну поведінку учасників пенсійних відносин і визначити ефективність правових інститутів, судових рішень. Це перспективний напрямок наукових досліджень, який отримав широке застосування в багатьох країнах.

Заслуговує схвалення розмежування здобувачем пенсійних правовідносин і правовідносин у пенсійному забезпеченні, дослідження автором місця справедливості в пенсійному забезпеченні, яка є мірилом якості пенсії (стор. 151–154 дисертації), ґрунтовне дослідження та визначення автором основних етапів становлення, розвитку, зміни теорії правовідносин в юридичній науці як основи дослідження правовідносин у сфері пенсійного забезпечення (стор. 107–109 дисертації).

Заслуговує на увагу пропозиція дисертанта щодо застосування альтернативного способу подачі документів у електронній формі до органів Пенсійного фонду України за призначенням пенсії (стор. 619 дисертації).

Повнота викладу матеріалів дисертації в опублікованих працях та авторефераті. Наукові положення, висновки, пропозиції та рекомендації, що сформульовані у дисертації, достатньо повно викладені в авторефераті, 31 науковій статті у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 11 наукових статтях, опублікованих у наукових періодичних виданнях зарубіжних держав, а також 31 тезі доповідей на науково-практичних конференціях, що свідчить про достатнє оприлюднення та впровадження наукових здобутків дисертанта.

Наукове та практичне значення дисертації Шумила М. М. полягає в тому, що сформульовані у ній висновки та пропозиції можуть бути використані у: науково-дослідній діяльності – як методологічна база для подальших наукових пошуків при вивченні проблем теорії пенсійного забезпечення; правотворчій діяльності – у процесі проведення пенсійної реформи, при здійсненні кодифікації пенсійного законодавства; правозастосовній діяльності – для розв’язання практичних проблем застосування пенсійного законодавства органами Пенсійного фонду України та органами судової влади; навчальному процесі – при викладанні курсів «Право соціального забезпечення України», «Пенсійне право України», для підготовки підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, практикумів із зазначених дисциплін.

Визнаючи загалом високий рівень дисертаційного дослідження Шумила М. М., не можна не звернути увагу на деякі не зовсім аргументовані чи певним чином спірні питання. Зокрема:

1. Є зауваження до сформульованої в дисертації мети дисертаційної роботи як «розроблення й обґрунтування *концепції правовідносин* у сфері пенсійного забезпечення та внесення пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства в цій сфері». Таке формулювання видається не зовсім

коректним, оскільки не зрозуміло, про яку саме концепцію йдеться. Хоча в самій роботі обґрунтовується *концепція комплексу правовідносин у сфері пенсійного забезпечення*. Тим більше, що одним із завдань, поставлених автором при написанні дисертаційної роботи, є «розробити концепцію комплексу правовідносин у пенсійному забезпеченні» (стор. 11 дисертації). Відповідно й у Висновках методологічно невірно зазначається, що «у дисертації комплексно досліджено проблему правовідносин у пенсійному забезпеченні України із застосуванням соціологічного підходу та широкого інструментарію методів юридичної науки». Натомість мало б бути вказано, що в дисертації розроблено концепцію комплексу правовідносин у сфері пенсійного забезпечення.

2. Не зовсім можемо погодитися з обраною автором структурою дисертації. Так, Розділ 1 має назву «Філософсько-методологічні підходи при дослідженні правовідносин у пенсійному забезпеченні», але в його підрозділах знайшли відображення майже всі (за винятком компаративістики) структурні компоненти будь-якої галузевої науки (філософія, теорія, методологія, історія). Але ж проблема методологічного підходу зводиться лише до вирішення питання оптимального співвідношення методологічних принципів і методів та їх безпосереднього застосування в дослідженні відповідних явищ на основі обраних суб'єктом пізнання світоглядних установок та ціннісних орієнтацій.

Розділ 3 варто було б назвати «Види правовідносин у пенсійному забезпеченні та їх структура», адже на с. 263 дисертації автор підкреслює: «Основними структурними елементами правовідношення є об'єкт, суб'єкти та зміст. Саме ця тріада і буде предметом дослідження усіх видів правовідносин у пенсійному забезпеченні». Відповідно й підрозділ 3.1 варто було б назвати не «Теоретичні проблеми пенсійно-страхових правовідносин», а згідно з тим, що закріплено на с. 265 дисертації: «Предметом цього дослідження є пенсійно-страхові відносини, їх об'єкт, суб'єкти та зміст».

3. Серед положень, що складають елемент новизни, міститься авторське визначення пенсійного процесу, під яким пропонується розуміти *«комплекс правовідносин у сфері пенсійного забезпечення, що побудовані у логічній послідовності з метою реалізації права на пенсію і є самостійними стадіями, включаючи пенсійне страхування, підтвердження пенсійної правоздатності, виплату пенсії, а в разі необхідності – захист права на пенсію та його відновлення»* (стор. 5 автореферату). Але ж «процес» згідно з тлумачним словником не може бути комплексом правовідносин, це послідовна зміна станів або явищ, яка відбувається закономірним порядком, хід розвитку чого-небудь.

4. Є зауваження до визначення процедурно-організаційних правовідносин у пенсійному забезпеченні як *«комплексу заходів організаційного характеру, що визначається законодавством або договором, метою якого є досягнення позитивного результату при здійсненні права на пенсію»* (стор. 342 дисертації). Будь-які правовідносини визначаються як суспільні відносини, врегульовані нормами права. А комплекс заходів вказує на сукупність дій для досягнення, здійснення чого-небудь.

5. Потребує додаткового обґрунтування питання визначення галузевої приналежності правовідносин у пенсійному забезпеченні. Так, на с. 258 дисертації автор стверджує: *«Очевидно, що визначати галузеву приналежність можна лише шляхом встановлення методу правового регулювання, а якщо бути більш точним, то встановлення джерела виникнення спеціальної правоздатності на отримання того чи того виду пенсійного забезпечення»*.

Однак, наведені зауваження мають дискусійний характер і загалом не знижують наукової цінності дисертаційного дослідження Шумила М. М. і не впливають на його загальну позитивну оцінку. Дисертація Шумила М. М. є комплексним, завершеним самостійним науковим дослідженням, що відрізняється науковою новизною і характеризується ґрунтовністю й доступністю викладу матеріалу. Результати, отримані у ході дослідження, є

науково обґрунтованими і в сукупності вирішують поставлені дисертантом мету і задачі, мають істотне значення для розвитку науки права соціального забезпечення та удосконалення законодавства в цій сфері.

Дисертація «Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні» виконана на достатньо високому науковому і професійному рівні, повністю відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., а її автор – Шумило М. М. – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право, право соціального забезпечення.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри цивільного
права і процесу

Національного авіаційного університету,
доктор юридичних наук, доцент

Вишновецька С. В.

Підпис гр.

Вишновецької С. В.

з а с в і д ч у ю

Вчений секретар

Національного авіаційного університету

О. В. Рогошко